

Pernička, Radko Martin

Fragment antického kahánku z hradiska Pohansko

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1968, vol. 17, iss. E13, pp. 207-209

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109545>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

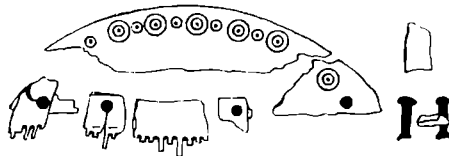
Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

mísovité a většinou jednoduše zdobené tvary (z hrobů 59, 161, 181, 204, 225, 338, 431). J. Zeman, který dělí „hrncovité nádoby s ven vyhnutým okrajem“ na štíhlejší tvary s průměrnou výškou okolo 21 cm a baňatější tvary s průměrnou výškou okolo 15 cm, došel k závěru, že se takové hrncovité tvary počínají objevovat na sklonku III. století a patří hlavně IV. století n. l.⁵ S počátkem jejich výskytu bude však nyní nutno — vzhledem k tomu, co dnes víme o používání velmi blízkých esovitých hrnců⁶ — sestoupit mnohem hlouběji do III. století, jakkoliv na druhé straně zase doklady z pozdního žárového pohřebiště u Šaratic⁷ výrazně dosvědčují oblibu těchto tvarů ještě v pozdněřímském období a tedy jejich dlouhou životnost. Nádobu z Brna-Komína patří — vzhledem k obíhajícímu žlábků na plecích, který lze považovat za relativně starší prvek — nejpravděpodobněji druhé polovině III. století n. l.

Samotný hřeben z Brna-Komína, který, jak uvidíme, nemůžeme úžeji datovat, byl již uveden do literatury.⁸ Nalezené zlomky tohoto třívrstvého hřebene patří k nejběžnějším tvarům s držadlem tvaru kruhové úseče, podle novějšího třídění S. Thomase k jeho I. tvarové variantě s výrazněji vyklenutým hřbetem držadla (délka těchto hřebenů kolísá od 6½ do 13 cm) a způsobem výzdoby k jeho skupině B s výzdobou pouze z rytých oček (koncentrických kroužků), jež je u našeho dokladu velmi prostá.⁹ Hřebeny tohoto druhu byly používány dlouho od počátku III. století — s maximem výskytu v druhé polovině III. a v první polovině IV. století — na širokém evropském území;¹⁰ i když lze podle nálezu mapky konstatovat zřetelnou koncentraci nálezů v Čechách a ve středním Německu, sotva lze tyto hřebeny vázat na jediný etnikum.

Žárový hrob z Brna-Komína nelze jako celek bezpečně úzce datovat; přesto lze vyslovit názor, že s největší pravděpodobností jde o hrob z druhé poloviny III. století n. l.

R. M. Perníčka

Obr. 7. Brno-Komín, zlomky hřebene. (1 : 2)

Ein kaiserzeitliches Brandgrab von Brno-Komín. In der archäologischen Sammlung des Mährischen Museums zu Brno (Moravské museum v Brně) befindet sich ein gröberes Gefäß mit Leichenbrandresten von Brno-Komín, das ohne Zweifel aus einem zerstörten Urnengrab stammt. Nähere Fundumstände blieben leider unbekannt. Bei der anthropologischen Bearbeitung der Knochenüberreste wurden neuerdings mehrere Kammfragmente und ein Stück von Urnenharz aussortiert. Der Grabfund, welcher damit heute aus einem unvollständigen Gefäß sowie aus Kammresten, Urnenharz und Leichenbrandresten besteht — obwohl mit Sicherheit näher undatierbar — kann mit grösster Wahrscheinlichkeit der zweiten Hälfte des 3. Jahrhunderts u. Z. zugewiesen werden.

Das Inventar dieses Brandgrabes:

1. Unvollständige gröbere und breite topfförmige Urne mit umlaufender Furche auf der Schulter und mit Flachboden. Sie steht in der Entwicklungsreihe der topfförmigen Gefässe. Erhaltene Höhe 168 mm, grösste Breite 224 bis 229 mm, Bodenbreite etwa 125 mm. Abb. 6.
2. Bruchstücke eines Dreilagenkammes mit kreissegmentförmiger Griffplatte; Typ I, Variante 1, Motivgruppe B nach der Einteilung von S. Thomas (Ann. 9 und 10). Solche Formen, die bereits um 200 oder seit Beginn des 3. Jahrhunderts auftreten, kommen am häufigsten in der zweiten Hälfte des 3. und in der ersten Hälfte des 4. Jahrhunderts vor. Unser Kamm besitzt bronzene Nieten und war ursprünglich etwa 10 cm lang. Abb. 7.
3. Ein Stück Urnenharz.
4. Leichenbrandreste, nach der Untersuchung von Dr. A. Lorencová mit grösster Wahrscheinlichkeit von einer Frau maturen Alters.

Fragment antického kahánku z hradiska Pohansko

K nepříliš početným předmětům antického původu, nalezeným na Moravě buď na slovanských lokalitách nebo v souvislosti se starým slovanským osídlením — z keramických výtvorů chtěl bych připomenout alespoň nález střepevého kolečka, upraveného ze zlomku reliéfně zdobené stěny sigilátové nádoby, ze slovanských vrstev na znojenském hradu a na druhé straně ovšem i známé nálezy římských cihel sekundárně použité v prostoru Starého Města u Uherského Hradiště a zjištěné též na hradisku u Mikulčic — můžeme nyní připočítat další drobný nález ze strategicky významného hradiska Pohanska u soutoku Dyje a Moravy nedaleko Břeclavi.

⁵ Ibid. 215, 218, 273.

⁶ R. M. Perníčka, Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren, 1966, 62n.

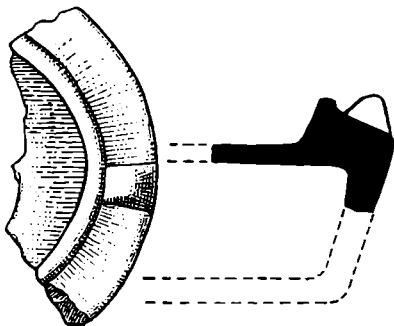
⁷ Z. Trháčková, PA LI (1960), 561 ad. (na více místech).

⁸ Srov. R. M. Perníčka, SPFBU E 12 (1967), 73, 75, 78, obr. 2:11.

⁹ S. Thomas, Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 8 (1960), 77, 78, 81; ze zobrazených způsobů výzdoby je nálezu z Brna-Komína nejbližší schema na obr. 28:8.

¹⁰ Ibid. 85 ad., 92, mapka 6.

Jde o nevelký zlomek antického kahánku (obr. 8), nalezený v roce 1961 na areálu hradiska Pohansko v prostoru staroslovanského žárového pohřebiště; nález, nepatřící i inventáři žádného z hrobových celků, pochází z povrchové vrstvy 0–50 cm z míst na rozhraní četverců C 28–23 a C 28–24. Tento doklad, zainventovaný na katedře prehistorie filosofické fakulty UJEP v Brně pod inventárním číslem P 30 187, se dochoval z účelně jednoduchého kahánku, pečlivě vypracovaného z jemné hlíny a vypáleného do šedého, na povrchu většinou poněkud tmavšího zabarvení.

Obr. 8. Břeclav-, Pohansko¹. Zlomek antického kahánku.
(Kresba S. Ševčík, ca 1 : 1.)

Jak je z dochovaného zlomku dobře patrné, původní kahánek byl zhotoven pomocí forem ze dvou dílů, které byly před vypálením slepeny a zevně upraveny (uhlazeny). Nalezený zlomek pochází z horní části vlastní kruhové nádržky na olej, která měla v podstatě bikonický tvar se zvýšeným ostrým předělem; horní část (plece), opatřená nevelkým výstupkem, byla oddělena vystouplým prstencem od střední snížené plošky, provrtané kruhovým otvůrkem pro dolévání oleje (část tohoto otvoru se na našem zlomku ještě dochovala). Dolní část stěny nádržky a ovšem ani dno a výčnělek s otvorem pro knot se nezachovaly. Maximální vnější průměr nádržky měl 52 mm, ostatní rozměry nelze stanovit.

Zlomek nalezený na Pohansku pochází zřejmě z jednoduchého typu kahánku, jaký byl v době římského císařství velmi rozšířen v římských provinciích, kde byl zpravidla na něho označován signaturou výrobce (odtud německý název „Firmalampen“). Protože jde o poměrně malý zlomek, nelze pomýšlet na užší časové zařazení. Připomeňme si pouze, že náš zlomek tvarově

zcela odpovídá kahánkům ze starší doby římské Loeschkova typu IX, jaké byly např. nalezeny v Cambodunu.¹

Tento nový doklad poněkud zvyšuje počet dosavadních nálezů antických (římských) kahánků na Moravě, neboť z literatury známe zatím jen nálezy z Mušova, Křepic a Chornic. Staré nálezy kahánků se signaturou FORTIS z prostoru římské stanice u Mušova či jejího bezprostředního okolí, k nimž došlo v minulém století, byly v literatuře dříve přijímány s nedůvěrou a značnou skepsí. Po prokázání existence římské stanice objevily se tyto nálezy ve zcela jiném světle. Kahánky, které měly být přeneseny do Moravského muzea v Brně, však nebylo možno bezpečně identifikovat již dříve a revize tohoto nálezů je dnes tím spíše neproveditelná.² Při Gnrsově výzkumu téže lokality byl pak nalezen nevelký zlomek kahánku ze světle červeně jemně pálené hlíny, o němž soudil Fr. Křížek, že by ho bylo možno datovat nejspíše do první poloviny II. století.³ Skromné moravské nálezy byly před nedávnem obohaceny o neúplný kahánek se signaturou CRESC(E)S (ve dvou rádcích), který byl získán v roce 1958 při výzkumu sídliště u Křepic na břeclavském okrese. O tomto nálezě byla zatím uveřejněna pouze předběžná zpráva.⁴ Nálezy kahánků se signaturou tohoto znění nejsou v římském Podunají zrovna vzácné (např. ze starších nálezů v Carnuntu.⁵) Z „Heidenstattu“ u Limbergu v Dolním Rakousku pochází dva kahánky signované CRESC(E), z „Leányváru“ u Iže a Komárna na Slovensku kahánek se signaturou CRESCENS, datovaný do II. století.⁶ Zajímavá skupina předmětů (sestavující z hliněného kahánku, čtyř neúplných bronzových spon a několika dalších předmětů), částečně již připomenutá v literatuře,⁷ měla snad být nalezena v roce 1940 u lesa Hušák blízko Chornic, ale její nálezyové okolnosti nejsou dostatečně zřejmé a bezpečné. Samotný kahánek je menší (max. délka 76,3 mm), jednoduchého typu s ouškem převyšujícím okraj, vyrobený z okrově růžové pálené hlíny. Mezi panonskými kahánky, které publikovala D. Iványi, přesnou analogii nenacházíme,

¹ If. Krämer, *Cambodunumforschungen* 1953-I, 1957, 71, 80, tab. 23:25 a 26.

² J. Knies, *Český lid* 2 (1893), 620. I. L. Červinka, *ČMM* XLIX (1895), 203; Morava za pravěku, 1902, 292. A. Rzehak, *ZDVGMS* 22 (1918), 228. E. Šimek, *Čechy a Morava za doby římské*, 1923, 124n. J. Dobiš, *OP* IV (1925), 28. Etc.

³ A. Gnrš, *ZČSAÚ* II–III (1931), 26, fig. 13:1. L. Horáková–Jansová, *OP* IX 1930–35 (1936), 126. F. Křížek, *Příroda XXVIII* (1935), 293n., fig. 4 (nahofe).

⁴ I. Peškař v *PV AÚ ČSAV* Brno 1958 (1958), 55, tab. 20.

⁵ Starší karuntské nálezy např. BVC 1897 + 1894 (1899), tab. VII: 19; BVC 1904 + 1905 (1906), fig. 33: 3.

⁶ E. Berninger, *Die Germanenzeit in Niederösterreich von Marbod bis zu den Babenbergern*, 1934, 48, fig. 17:1.2. I. Ondrouch, *Lines romanus na Slovensku*, 1938, 101.

⁷ Z předmětů, chovaných v muzeu v Mor. Třebové (bez inv. čísel), zmínil se o kahánku R. M. Pernička, *Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*, 1966, 91, s vyobrazením na tab. XVIII:4.

i když dva zobrazené doklady jsou svým celkovým tvarem a částečně i v proporcích chornického dokladu značně blízké.⁹

Počet nálezů kahánků a jejich fragmentů zůstává moravská oblast stále značně za okolními zeměmi. Do jisté míry překvapuje, že nálezově bohatší jsou i Čechy, kde jsou takové nálezy nepravidelně rozloženy (ne zcela jistý nález z Modřan, dále nálezy ze Sedlce, Skalky, Slavhostic, Starých Čivic a Tuchlovic),⁹ ačkoli v Morava je jinak na nálezy římskoprovinciální keramiky všeho druhu bohatší. Též z nevelkého území Dolního Rakouska na sever od toku Dunaje byly již před lety zaznamenány tři nálezy ze dvou lokalit (Hadersdorf, Limberg-., Heidenstatt¹⁰),¹⁰ ze Slovenska uvedl V. Ondrouch už v roce 1938 celkem 13 nálezů (Bratislava-Devín, Iža-., Leánnyvár¹¹, Lančár, Levice, Pohronský Ruskov /dříve Oroska/, Púchov-., Skalka¹², Stupava).¹¹ Kahánky římského původu pronikaly i dále na sever. Na slezském území byly nalezeny u Boguszyc a Wilkówa Wielkého, ale nechybí ani doklady z ještě vzdálenějších míst.¹²

M. R. Perniška

Fragment einer antiken Tonlampe vom Burgwall Pohansko. In dem grossmährischen Burgwall Pohansko bei Břeclav (Südmähren) wurde bereits im Jahre 1961 auf dem Gebiet des frühen altslawischen Brandgräberfeldes ein kleines Fragment einer antiken Tonlampe gefunden. Dieser Fund stammt aus der Oberschicht 0–50 cm und gehört keinem Grabkomplex an. Es handelt sich um ein kleines Bruchstück aus dem Oberteil des zylindrischen Ölbehälters (gr. Dm. 52 mm) von einer Lampe einfacher Form aus grauem Ton (Abb. 8). Das kleine Bruchstück selbst ist leider nicht näher datierbar.

Mähren ist bisher an Funden antiker Tonlampen sehr arm. In der Umgebung der römischen Station bei Mušov wurden im vorigen Jahrhundert heute nicht mehr feststellbare Tonlampen mit der Signatur FORTIS gefunden.² Bei den späteren dortigen Ausgrabungen kam ein hellrotes, etwa in die erste Hälfte des 2. Jhdts. datiertes Fragment vor.³ Ein anderer Fund, eine unvollständige und mit CRESCENS signierte Tonlampe, wurde 1958 bei den Ausgrabungen der kaiserzeitlichen Siedlung bei Křepice (Bez. Břeclav) gewonnen,⁴ und der letzte bisher bekannte Beleg aus rosafarbigem bis ockerbraunem Ton mit ungenügend verlässlichen Fundumständen stammt aus Chornice.⁷

Wir dürfen dabei nicht ausser acht lassen, dass der neu veröffentlichte Fund in einer jüngeren slawischen Fundstelle, wo keine Spuren einer kaiserzeitlichen Besiedlung festgestellt wurden, gefunden wurde. Das bildet aber keine Ausnahme, denn wir kennen Gegenstände antiker (römischer) Herkunft auch aus einigen anderen slawischen Fundstellen, so z. B. — was die Tonerzeugnisse betrifft — die Belege römischer Ziegel aus Staré Město und Mikulčice oder ein Rädchen aus Sigillata-Scherbe von der Burg zu Znojmo.

⁸ D. Iványi, Die Pannonischen Lampen. Eine typologisch-chronologische Übersicht. Tafeln, 1935, tab. XXV:6, XXXVII:3.

⁹ H. Preidel, Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger I, 1930, 171n., fig. 186, 187. V. Sakař, PA XLVIII (1956), 64. R. Pleiner, PA L (1959), 176, fig. 10, 24:9.

¹⁰ E. Beninger, op. cit. 45, 48, fig. 17:1, 2.

¹¹ V. Ondrouch, op. cit. 100nn., fig. 12. — Srov. též J. Eisner, Slovensko v pravěku, 1933, 206, 221, 229, tab. LXIV:11; HS I/II (1940/41), tab. V:10, 13; F. Křížek, ČMSX XXV (1933), 45 až 49; HS V (1947), 79nn. a vyobrazení na příloze.

¹² E. Konik, Śląsk starożytny a Imperium rzymskie, 1959, 38n., 72, 204. K. Maizewski, Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich, 1949, 91n., tab. IX:4, X:1, XV:1; Importy rzymskie w Polsce, 1960, 70, 73, tab. XVI:a, b.